
Adgang til videnskabelig publicering – forlagspriser, open access og copyright

Baggrund

De danske universiteter har en fælles licensaftale med forlaget Springer Nature Group om læseadgang til omkring 2500 tidsskrifter og databaser. Den nuværende aftale udløber i 2022.

Rektorkollegiet og Danske Universiteter samlede sig i 2020 om nogle krav til de kommende store forlagsaftaler og meldt sig beredte til ikke at tegne en ny aftale, hvis de enkelte forlag ikke imødekommer kravene.

Hvis der ikke tegnes en ny aftale, vil danske forskere og studerende ikke længere have adgang til Springer Natures 's tidsskrifter fra og med årgang 2023. Der vil fortsat være adgang til arkiv for de institutioner der har købt adgang og universitetsbibliotekerne kan desuden hjælpe med adgang til de nyeste årgange. En manglende aftale om læseadgang til Springer Natures tidsskrifter har ingen indflydelse på forskeres publiceringsmuligheder hos Springer Nature.

Dette papir giver et overblik over nogle af de faktorer, der ligger bag Rektorkollegiets opbakning til budskabet om, at vi i Danmark vil have øjeblikkelig adgang til vore egne forskningspublikationer, lige så snart de er publiceret, og at vi ikke vil acceptere prisstigninger på læseadgang til andre landes forskningspublikationer.

Forlagsmonopoler og høje priser

De danske forskningsbiblioteker betaler hvert år i omegnen af 300 mio. kroner til videnskabelige forlag for licenser til publikationer og databaser. Det svarer til prisen for 5-6 grundforskningscentre. Forlagspriserne stiger gennemsnitligt med tre-fire procent hvert år, altså langt over inflationsniveaue.

Det kan lade sig gøre, fordi forlagene har de facto monopol på de tidsskrifter, de udgiver. Eksempelvis kan artiklerne i fx *Nature* eller *Diabetologia* kun tilgås via disse tidsskrifter, som udgives af Springer Nature. Det er fordi, forlaget overtager copyright til artiklen ved kontraktindgåelse med forskeren. Når indholdet kun kan købes via dette ene tidsskrift, kan forskningsbiblioteket ikke shoppe rundt efter den laveste pris. Forlaget sætter prisen, og den er høj. Et enkelt abonnement til et prestige-tidsskrift kan for et enkelt universitet i nogle tilfælde koste det samme som en ph.d. studerendes årsløn.

25 mio. kr. i abonnement betaler de danske forskningsinstitutioner hvert år via det nationale licenskonsortium til Springer Nature.¹ Det svarer til godt og vel 39 ph.d. stillinger.² Og så er Danmark endda kun en lille kunde hos Springer Nature, der i 2020 havde en årsomsætning alene på deres forskningspublicering og platforme på EUR 1,63 mia. med en profitmargin på 22,8 procent.

De urimeligt høje priser er tæt forbundet med praksis om *copyright transfer* i forbindelse med publicering, som igen er forbundet med forskermeritering, der i al overvejende grad måles på baggrund af tidsskrifters ranking (Journal Impact Factor, JIF). Endelig, men nok så vigtigt, er ét af de vigtigste parametre i universiteternes ranking antallet af publicerede artikler i tidsskrifter med høj *journal impact factor*.

Den manglende konkurrence mellem udbydere kombineret med de intime bånd mellem tidsskrifternes impact factor, forskernes meritering og universiteternes ranking gør forlagenes stilling ekstremt stærk, og forskningsbibliotekernes forhandlingsposition svag.

Forlagene tjener fedt på forskernes gratis arbejdskraft

De store forlag, hvoraf de tre største (Elsevier, Wiley og Springer Nature) fylder en tredjedel af markedet, har profitmarginen på op mod 40 procent. Det kan lade sig gøre, fordi forskerne bidrager direkte til forlagenes økonomi med gratis arbejdskraft.

Først og fremmest betaler forlagene ikke for de artikler, de modtager. Værdien heraf er vanskelig at opgøre, men forud for enhver artikel ligger jo mange timers forskningsarbejde.

De betaler heller ikke for den omfattende kvalitetssikring, som hver artikel gennemgår (*peer review*). En undersøgelse fra 2018³ har vist, at forskere globalt set bruger 68,5 mio. arbejdstimer på peer review. Hvad svarer det til i kroner og ører? Det er naturligvis svært at opgøre, men hvis man blot for eksemplets skyld tog udgangspunkt i dansk minimumsløn (128 kr. i timen) ville det svare til over 8,5 mia. kr. som forskere donerer til forlagene. Det er mere end den årlige omsætning på Aarhus Universitet.

---

¹ Hertil kommer egne lokale abonnementer, fx til e-bøger som ikke forhandles nationalt.

² Den årlige middelludgift til en ph.d. studerende inkl. løn og studieafgift på Aarhus Universitet i 2019 https://medarbejdere.au.dk/fileadmin/www.medarbejdere.au.dk/oekonomi_bygninger/health_oekno_mi/Hvad_koster_ph.d_studerende.pdf

³ <https://www.nature.com/articles/d41586-018-06602-y> / <https://publons.com/community/gspr>

Endelig tilfører mange forskere en stor og uvurderlig værdi for forlagene i form af redaktionelt arbejde (*editorial committees*). Iblandt er dette arbejde betalt, men sjældent i et omfang, der matcher indsatsen.

Alt dette leveres gratis til forlagene af offentligt ansatte – skattebetalte – forskere ved danske universiteter. Det samme gør sig gældende i de fleste andre lande.

Forlagene returnerer naturligvis også en værdi til forskningsmiljøerne i form af layout og distribution af tidsskrifterne, men deres profitmargin er fortæller tydeligt, at prisen herfor er langt lavere end de udgifter, som er forbundet dermed. Desuden leverer forlagene symbolsk kapital (prestige målt i form af ranking/impact factor) til den enkelte forsker og dermed til forskerens universitet. Denne værdi er særdeles vanskelig at opgøre, fordi den spiller ind i universitetets ranking og dermed er central for universitetet som beskrevet ovenfor. Initiativer som *San Francisco Declaration on Research Assessment (DORA)*⁴ og *Leiden Manifesto for Research Metrics*⁵ forsøger at adressere disse problemstillinger.

Manglende transparens og restriktive rettigheder udfordrer

Der er ingen lette løsninger på de udfordringer, som forlagenes position i de videnskabelige miljøer præsenterer. Det er her vigtigt at slå fast, at forlagenes omfattende kommercialisering af videnskabelig publicering er relativt ny (siden 1950'erne). Tidsskrifter har været publiceret siden 1664 og altså gennem flere hundrede år uden et kommercielt sigte for øje. Samtidig bør det også fremhæves, at forlagene spiller en vigtig og positiv rolle i det videnskabelige miljø, fordi de er med til at organisere og distribuere forskningsresultater. Problemet er, at forlagenes prisstruktur (og årlige prisstigninger) for denne service ikke er transparent og dermed umulige at vurdere rimeligheden af.

De høje priser betyder, at danske forskningsinstitutioner langt fra har adgang til al publiceret forskning. Et andet og måske større problem er, at forlagene typisk kræver, at forskeren overdrager sin copyright til forlagene. Som nævnt ovenfor låser det forskerens artikel til en enkelt udbyder, og samtidig betyder det som oftest at genanvendelsesrettighederne er meget restriktive til gene for forskerne. Fx har et stigende antal forskere behov for at kunne computerprocessere store mængder data (text- og datamining), hvilket oftest ikke kan lade sig gøre, fordi forlagene ikke tillader det, eller kun efter forudgående tilladelse og på særlige vilkår, hvilket kan være både tidskrævende og besværligt for forskerne at efterleve.

---

⁴ <https://sfedora.org/>

⁵ <http://www.leidenmanifesto.org/>

Overdragelsen af copyright giver forlagene en unik magtposition. Det er derfor et essentielt område at interessere sig for (også når det gælder forskningsdata).

Lukkede licenser giver imidlertid ikke kun problemer i forbindelse med anvendelse af artiklerne i forskningssammenhæng, men også i forbindelse med undervisning. Distribution af digitale informationsressourcer til studerende via kompendier eller på anden vis, samt benyttelse af ressourcerne i undervisningssammenhænge skal være aftalt med forlaget, og forlagene har ofte forskellige varianter af retlighedsbestemmelser. Det kræver specialiseret viden at forhandle, håndtere og anvende sådanne brugsrettigheder, og det er også tidskrævende for underviserne. Publicering under åbne licenser (fx Creative Commons, CC-BY) ville med ét slag løse disse problemer.

Krav om åbenhed er nødvendigt men øger pris og kompleksitet

Da Open Access (OA) bevægelsen for alvor begyndte at tage fart i begyndelsen af 2000-tallet, var forventningen blandt mange, at forlagenes dage så småt ville være talte. Det gav anledning til bekymrede finansanalyser af forlagenes økonomier. Men bekymringen blev gjort til skamme. Selv om forskningsbibliotekerne etablerede hundredvis af digitale arkiver (repositorier) til *preprints* og *postprints*⁶ udkonkurrerede det ikke forlagenes betalingsversioner af forskningsartiklerne. I stedet voksede et nyt marked op for forlagene, idet de – for at kunne opfylde fx fondskrav om OA som forskerne kunne være underlagt – begyndte at tilbyde en hybrid publiceringsmodel, hvor forskeren imod betaling kunne få sin artikel publiceret OA i et betalings-tidsskrift, som forlaget i forvejen fik indtægt for gennem licensbetaling. Denne betaling, der er kendt som en *Article Processing Charge* (APC), hvor forlaget egenrådigt sætter prisen på en APC, er en god forretning for forlagene, fordi den betyder samtidig OA betaling og licensbetaling. Fænomenet er også kendt som *double dipping*.

Modellen har været meget populær blandt forlagene, fordi den er lukrativ, og de store forlag har gennem de senere år konverteret de fleste tidsskrifter til denne såkaldte hybride OA model. Og altså tjent endnu flere penge. At selvarkivering i repositorier ikke har formået at udmanøvrere forlagene kan der være mange grunde til, fx at forskerne som regel ikke ønsker at citere pre- og postprints, at arkiverne kun indeholder globalt set omkring en tredjedel af al forskningspublicering, at det for nogle forskere og forskningsbiblioteker opleves som besværligt og tidskrævende at finde og arkivere den rigtige version, at man finder, at forlagene helt enkelt løser en vigtig opgave samt ikke mindst, at den hybride løsning er let for forskerne om end omkostningstung.

---

⁶ Preprint: Artikelmanuskript før peer review. Postprint: Artikelmanuskript efter peer review.

Samlet blik på licens- og publiceringsudgifter kan være en løsning

En af konsekvenserne af forlagenes hybride forretningsmodel er, at det ikke længere er meningsfuldt at anskue licensudgifter og publiceringsudgifter adskilt. Forskningsbibliotekerne betaler for læseadgang og forskerne/forskningsinstitutionerne betaler samtidig for OA publicering til de samme tidsskrifter.

Analyser på tværs af de danske universiteter har vist, at de årlige OA publiceringsudgifter udgør et tocifret millionbeløb, som altså er et beløb, der ligger *ud over* den kvarte milliard kroner, som institutionerne betaler for at få læseadgang. Dette er naturligvis særligt interessant i lyset af, at Danmark med opbakning fra universiteterne har valgt en grøn (selvarkiverings) Open Access strategi, som reelt ikke burde kræve, at forskerne skal betale for OA publicering. Praksis viser imidlertid et noget mere sammensat billede end strategiens målbillede.

Det er vanskeligt entydigt og præcist at kortlægge OA publiceringsudgifterne, idet kilderne til betaling af disse udgifter er mangfoldige (institutbudgetter, projektmidler, fondsmidler osv.) og fordi der i Danmark – i modsætning til fx i Sverige – ikke findes en fælles national kontostreng for OA publiceringsudgifter. På grund af forskningens forskellige finansieringskilder vil forskerne typisk være underlagt forskellige OA krav, der i nogle tilfælde kan tvinge dem til at betale for OA. Det kan dog også handle om, at forlagenes embargoperioder (altså den tid som forlagene kræver, at der skal gå før et postprint må frigives i et repositorium) er så lange, at de ikke opfylder de OA krav, som forskeren eventuelt mødes med.

Gylden OA – med og uden APC

Foruden publicering i hybride tidsskrifter pågår der også en omfattende publicering i såkaldt gyldne OA tidsskrifter, altså tidsskrifter der kun publiceres OA og ikke har nogen licensbetaling for læseadgang. Det gælder navnlig inden for det sundhedsvidenskabelige område. En del af disse gyldne OA tidsskrifter har efterhånden opnået en så høj impact factor, at de anvendes helt på lige fod med de traditionelle betalings-tidsskrifter. APC niveauet for gyldne OA tidsskrifter er typisk lavere end for hybride tidsskrifter.

Særligt inden for de humanistiske og samfundsvidenskabelige områder findes der tillige en lang række videnskabelige tidsskrifter med solide peer review processer osv. der publiceres fuldt Open Access, men uden krav om APC betaling (ofte benævnt som *diamond* OA).

Predatory journals

Tidsskriftsmarkedet er stort og komplekst. Der publiceres årligt over 30.000 peer reviewede videnskabelige tidsskrifter, og tallet stiger hvert år. En række af de nye

tidsskrifter, der ser dagens lys, er såkaldte *predatory journals*, som kan siges at være en slags *fake journals*, der udnytter OA publiceringsmarkedet gennem tilbud om APC baseret OA publicering uden nogen reel videnskabelighed eller fagfælle bedømmelse (*peer review*). Den slags tidsskrifter er med til at diskreditere OA tidsskrifter og generelt til stor gene for forskerne. Det er her vigtigt at huske, at OA publicering ikke har noget med tidsskriftets kvalitet eller kvalitetssikringsprocesser at gøre. OA handler om formidlingen af tidsskriftet (åben frem for lukket) og om anvendelsesmulighederne (åbne licenser), hvilket er befordrende for det videre forskningsarbejde med artiklerne og for mulighederne for at bringe den publicerede viden i spil i resten af samfundet, herunder bl.a. som værdifuldt input til virksomhedernes innovation.

Samlet set har vi en situation, hvor universiteterne bidrager til forlagenes økonomi med gratis manuskripter, gratis peer review-arbejde, gratis/billigt redaktionsarbejde, årligt stigende licensbetalinger samt APC betalinger. Alt sammen finansieret af offentlige midler, skatte kroner. Som nævnt ovenfor kan dette kun lade sig gøre pga. den manglende konkurrence blandt udbydere af videnskabelige tidsskrifter og pga. af forlagenes dybe indlejring i den gældende meriteringspraksis i de videnskabelige miljøer.

Internationale erfaringer med nye typer af forhandlinger

Som beskrevet ovenfor har Open Access debatten været aktiv i snart tyve år. Imidlertid er kun mellem 25-50 procent af den globalt publicerede videnskab OA. Desuden er det uvist, i hvilket omfang forsinket OA, er brugbart for forskerne, publiceringstempoet, særligt inden for de våde områder, taget i betragtning.

Der findes mange tilgange til forlagsforhandlinger. Den danske tilgang med fokus på pris og embargoperiode er velkendt. I visse lande, som fx Belgien og Frankrig, kombineres den imidlertid med en lov, der giver forfatteren ret til selvarkivering efter 6-12 måneder uanset forlagets politik. I andre lande forhandles der kombinationer af grøn og gylden OA, det gælder fx i Finland, England og Holland.

En række andre lande er i de senere år begyndt at forholde sig meget direkte til hele dette problemkompleks omkring høje, ugenomsigtige priser, manglende umiddelbar OA, copyright overførsel til forlagene, lukkede licenser osv. i deres nationale licensforhandlinger med de store forlag.

Ligesom landene forholder sig forskelligt til transformationen til OA, så gør de forskellige forlag det også. Indsigt i aftaler som andre lande har indgået med Springer Nature, viser at de splitter deres portefølje i to aftaler, opererer med differentierede priser på APC, hvor APC på Nature titler ligger som noget af det absolut højeste i branchen, og deres aftaler har alle loft på antal udgivelser dækket af aftalen.

Hvis der lykkes for læseadgangen er der hjælp at hente

Det er vigtigt at understrege, at ophør af en forlagsaftale kun vedrører læseadgangen til forlagets nyeste tidsskriftpubliceringer. Der er adgang til allerede indkøbte årgange. For så vidt angår Springer Nature er der fuld adgang tilbage til det år, hvor en institution er kommet med på aftalen; for de fleste er det 1997 og tidligere hvis der er købt adgang til backfiles. Desuden er det vigtigt at understrege, at et aftaleophør *ikke* påvirker forskernes publiceringsmuligheder. Det vedrører alene adgangen til at læse.

Hvis læseadgangen lykkes er der imidlertid god og hurtig hjælp at hente for de berørte forskere og studerende. Her spiller forskningsbiblioteket en central rolle som leverandør af digitale kopier af tidsskriftsartikler, som ikke findes i arkivet. Forskningsbiblioteket kan desuden give hjælp og vejledning til alternative adgangsmuligheder⁷. Generelt er erfaringerne fra de lande, der har stået eller fortsat står uden en aftale med et af de store forlag, at problemer med læseadgang kun opleves i meget begrænset omfang i forskerkredse. Et studie⁸ fra Sverige, der i en periode på godt halvandet år ikke havde en aftale med Elsevier, viser at forskerne hurtigt fandt alternative veje til de artikler, der ikke var adgang til. Over 40 procent via internetbaserede services, ca. 20 procent kontaktede en kollega, ca. 20 procent kontaktede artiklens forfatter og ca. 20 procent fik hjælp af forskningsbiblioteket.

---

⁷ <https://pro.kb.dk/licensservice/alternative-adgange>

⁸ <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2020-02-10-evaluation-of-cancellation-of-journal-agreement-with-elsevier-2018.html>